



ЗБОРІВ

ВИДАВНИЦТВО ЮРІЯ ТИЩЕНКА



З М І С Т:

**ПОЛОГА
НАСЕЛЕННЯ
ДОРОГИ
ІСТОРІЯ
ПАМ'ЯТКИ
БУДІВНИЦТВО
НАЦІОН. РУХ
НОВІТНІ ЧАСИ**







Загальний вигляд Зборівського замку.

ПІЗНАЙ СВІЙ КРАЙ

ВОЛОДИМИР СІЧИНСЬКИЙ

З Б О Р І В

ВИДАВНИЦТВО ЮРІЯ ТИЩЕНКА

► Zádruha«, akc. spol., Praha - Vinohrady, Bělehradská 97.



Полога, населення, дороги.

Серед прекрасної місцевості Східніх Бескід, у північно-західній частині Пряшівщини, є невеличке містечко Зборів, що має всього заaledве 2.000 мешканців. Але колись Зборів був великим адміністративним центром так званої Маковиці, себто цілої округи (землі), що займала велику частину сучасної Бардіївщини. Територія Маковиці була змінлива протягом різних часів. Вже з документу 1416 року, де розміщено список сел приналежних до Маковицького (Зборівського) замку, довідуємося, що в той час Маковиця займала великий простір поміж річками Тополею і Ондавкою, досягаючи на сході містечка Стропкова і сел Ладомирової і Міролі, на північ – до хребта Східнього Руського Бескиду, с. т. до сучасного кордону. Ціла ця округа населена віткою українського народу – лемками, тими самими, що заселяють і північний спад Бескиду в Галичині. Пильно зберігаючи свої пра-

давні звичаї, побут і мову, нарід ще і досі заховав свої прекрасні витвори духової і матеріальної культури — пісні, танці, устну словесність, деревляне будівництво та інші вироби домашньої праці.

Містечко Зборів лежить на річці Камениці (приток Тополі), на висоті 335 мет. над поверхньою моря. Навколо містечка йде цілий ряд ланцюгових гір, що творять з Маковиці прекрасні партії краєвидів з мальовничим чергуванням лісистих і голих вершків гір. З таких найвищих верхів гір, маємо на захід від Зборова — Магуру (902 м.), на північ — Смільний верх (753 м.), на північний схід — Каптелик (650), на захід — Дзвірник (506 м.), на південний схід — Лисаня (640 м.) і Гачалів (679 м.) і нарешті з півдня — верх над Зборівським замком (617 м.). Містечко лежить у вузлі доріг, що лучать Пряшівщину з цілою Маковицею і далі з Польщею і Галицькою Україною. Колись через Зборів йшла велика „королівська“ дорога, що мала велике торговельне значіння при обміні товарів південної Європи (Італія, Австрія, Угорщина, Словаччина) з Польщею і Галичиною, але тому, що в кінці XIX ст. через Зборів не провели залізну дорогу, то містечко зовсім підупало. Тепер лучиться Зборів битою дорогою (гостинцем) з Бардієвом (10 км.), а звідтам залізною дорогою з Пряшєвом. Крім того Зборів лучиться битою дорогою з Комльошою і Бехеровом (8 км.) і далі до галицького кордону з Конечним і Лугом. В напрямку північного сходу від Зборова йде бита

дорога до Нижньої Полянки (9 км.), а з цієї останньої дорога роздвоюється до галицького кордону (3 км.) через Оженню, а друга дорога з Ниж. Полянки звертає на південний схід та йде до Ниж. Свидника (19 км.). З Бардієва до Свидника, через Зборів і Ниж. Полянку, звичайно ходить автобус двічі на день, в один і другий бік. Поза цими битими дорогами, йдуть ще звичайні дороги зі Зборова на захід до Стебника (4 км.), на схід до Чарна (7 км.) і на південний схід до Андрієвої (4 км.).

Історія.

Історичні відомости про містечко Зборів дуже обмежені, а перша достовірна згадка походить з 1378 р. Але про цілу околицю знаємо, що вона була заселена русинами-українцями ще в IX стол., а може раніш, себто перед приходом на Угорську рівнину мадьярських кочовників з Азії.

Значно більше знаємо про зборівський замок, що під назвою „Білого“ Маковицького замку, став темою різних легенд і народніх українських пісень. Зборівський замок збудовано на південний захід від міста, на стрімкій високій горі, 448 мет. над рівнем моря і 113 мет. над містечком. Маковицький замок, як колишній адміністративний осередок Маковиці, стояв на сто-

рожі згаданого великого торговельного шляху і панував над цілою околицею. Довкола замку густий праліс, де не тяжко заблудити, та й самі руїни всередині замку сильно заросли деревами і різною гущавиною.

Коли збудовано замок і хто був його основником в науковій літературі ще не з'ясовано. То саме говорить і місцева народня пісня:

О Зборовськім замку вело говорено;
Но, хто го дал ставить, еще не зведено.
Але хоц би там як люде прекруцали,
Вера го славянські руки муровали.

Це про заложення замку. А про його недавню минувшість та сама пісня каже:

І зборовські двори смутно поглідають,
Дуверности люде к тім двором не мають;
Дармо око патрі, дармо ухо слуха,
Не видит, не чує словянського духа.

Який саме цей „словянський дух“, довідуємося з іншої народньої думи, записаної на Маковиці в середині XIX ст. (Gwiazdka Cieszyńska, 1858, ст. 294):

Бистра, як серна, біжить дівиця
Ма сині очі, румени лиця!
Под Маковицоу стрільці стояли,
Руський чаровний голос слухали.
К стрільцум приходить, скромно сказала

— Щестя Боже дай! — далі біжала.
— Чуєш? почекай ти красавиця,
Няй виджу твої очі і лиця.
З гнівом говорить руська дівиця:
— Не мам на вказку очі, ні лиця

В історичних документах вперше згадується оселя „Маковха“ в грамоті 1247 р., яка в копії 1550 р. переховується в музею міста Бардієва. Другий документ походить з 1320 р., коли грамота замку „Masik“ зазначає, що він підлягає галицькому князеві Львові I. Отже було це в тих часах, коли український князь володів цілою Закарпатською Україною в роках 1280—1320. В р. 1321 під Маковицьким замком загинув провідник повстанців Петро Петрович — земплинський і ужанський наджупан, що візван славян і русько-українських селян-кріпаків до повстання проти угорського короля Карла-Роберта за збереження „руської віри“ Від кінця XIII ст. і до року 1483 замок був власністю родини Зударів. Відомо також, що в 1347 р. державцями Зборівського замку були Степан і Юрій Букови. Коло років 1393--1414 цілою Маковицею володів український князь Федір Коріятович, що перед тим був подільським князем, а від 1393 р. князем цілого Підкарпаття, закладаючи на Маковиці парохії і церкви. З тих численних поселенців (за деякими відомостями 40 тисяч!), які закликав на Карпатську Україну кн. Ф. Коріятович, а які прийшли головню з українського Поділля, найбільше селилося на Пряшівщині і зокрема на

Маковиці. Але ще далеко перед тим, як згадано вище, Маковиця була заселена українцями, а вже перші історичні документи подають ряд сел навколо Зборівського замку з чисто-українськими назвами. Наприклад документ 1247 р. згадує такі оселі, як Копривниця, Гиболто, Тополя. Сидовпоток, Буркут та ін.

В 1440 р. власником замку був Симон Зудар з Ольноди, сторонник польського короля Володислава III. Варненського (1434—1444), що хотів бути угорським королем. Відомо, що Зудар воював з військом чеського ватажка Івана Іскри з Брандейса, але накінець Іскра здобув зборівський замок і потім володів Маковицею до 1458 р.

Поміж містом Бардіївим і Маковицьким замком, чи то його власниками, були вічні суперечки за грунти і села протягом XIV—XVI ст., які доходили навіть до збройної боротьби. В 1522 р. власником замку стала родина Тарцаїв, але пізніше Фердинанд Габсбургський, після битви під Майнцом, через яраду Тарцяя відняв від нього замок і подарував його своєму капітанові Шереді. Від тоді Зборів належав цій родині аж до 1566 р. Від цього року аж до року 1601 р. володів зборівським замком і цілою Маковицею князь Іван Острожський — старший син знаменитого українського князя Константина Константиновича Острожського (1526—1608), відомого оборонця українського народу і мецената української культури (з центром в місті Острозі на

Волині, де була Острожська Академія, друкарня та ін.). Іван Острожський одержав замок за своєю жінкою Сусанною, дочкою Юрія Шереді, як свідчить її надгробний пам'ятник у тарнівській катедрі в Галичині.

З часів, коли замком володів Іван Острожський, зберіглася дуже інтересна пам'ятка - каплиця чи пам'ятник, що ще і досі стоїть (в досить доброму стані) недалеко Зборова, коло бордіївських купелів. Коли їхати зі Зборова до Бардієва, то за селом Донгою Лукою у віддаленні кільканадцяти кроків від повороту дороги до купелів, побачимо цю пам'ятку. Існує легенда, що цей пам'ятник повстав на тому місці, де нагло вмер Гашпар Шереді від жалю, коли подивився на свій замок, який передтим продав М. Раковіцкому. Та в цій легенді є суперечности, бо замку взагалі нікому не продавав Шереді та з місця де стоїть пам'ятник неможна звидіти Зборівський замок. Самий пам'ятник оригінальної форми, а шостикутним заложенням, який в горішній частині переходить до трикутної форми. Три боки пам'ятника мають плити: на першій збоку дороги вирізьблений барельєф з Розп'яттям із двома фігурами — правдоподібно Івана Острожського і його жінки Сусанни; друга плита з боку Зборона має вирізьблену постать лицаря на цілий зріст у лицарському панцирі і шоломі. Третя плита (в сторону Бардієва) має довший латинський напис:

ILLUSTRISSIMUS
PRINCEPS DOMI-
NUS D. IANUSSIUS
DUX IN OBSTROG
COMES DE TARNO
PALATINUS WOLYNI-
NAE ET CUM SUSANNA
SEREDI CONSORTE
SUA HOC OPUS RE-
NOVARI CURAVIT
A. D. M 590
DIE DECIMA NON
NA IULI

З цього надпису, а також з плити лицаря, виходить, що каплиця-пам'ятник, була поставлена на честь брата жінки І. Острожського — Іашпара Шереди і відновлена 9. липня 1590 року „князем Іваном Острожським, графом тарновським і палатином волинським, із своєю жінкою Сусанною Шереди“. Переходовий стиль цієї пам'ятки від готики до ренесансу і чисто-ренесансові (відродження класицизму) різьби, також не залишають сумніву, що пам'ятник побудовано в XVI столітті.

Від родини Острожських замок перейшов на власність семигородських князів Раковців, які відкупили замок за 80.000 золотих, та володіли Маковицею аж до початку XVIII ст. Родина семигородських князів Раковців, як противників Польщі і римо-католиків, мала постійний зв'язок з Україною. Юрій Раковців старший, що видав



Пам'ятник кн. Івана Острозького, 1590 р.

17. лютого 1644 р. маніфест про привернення свободи віри, здобув собі велику симпатію українського населення Підкарпаття і зокрема Маковиці. Бажаючи мати військову підтримку проти Польщі, Юрій Раковцій вів переговори з гетьманом Богданом Хмельницьким. Зміцнив ці зносини з українським гетьманом Юрій Раковцій II

(молодший). А коли вів війну з Польщею в 1657 р., то вже на спілку з 20.000 українською армією під проводом кращого українського полковника Антіна Ждановича. Про цей похід маємо дуже цікаві відомости шведського посла до гетьмана Хмельницького — Велінга, що його описав у 1657 р. член цього посольства К. Гільдебрандт. Отже перший відділ українських козаків, що рушив на допомогу власникові Маковиці — Юрієві Раковцію II, йшов разом зі шведським послом і його почетом з Чигирини через Брацлав на Поділля і Серет на Буковину, прямуючи через цілу Карпатську Україну і зокрема Пряніщину. Перейшовши через Токай, Вранів, Бистру і Бардіїв, шведський посол в супроводі українських козаків зупинилися у Зборівському замку в місяці лютому 1657 р., де, — як оповідає Гільдебрандт — „Наші козаки вправляли у стрілянні“. В другій половині XVII ст. дуже терпів Зборів від різних заворушень, повстань тощо, в яких брало участь місцеве селянство невдоволене гострим поступованням римо-католицького уряду Австро-Угорщини, що гнітило всі інші релігійні громади та національні групи. В кінці XVII ст. на чолі повстання став Франц Раковцій II, що зумів приєднати на свій бік широкі маси місцевих русинів-українців, обіцяючи забезпечити їм релігійну вільність і різні права проти сваволі чужих визискувачів — цісарських урядовців. Ф. Раковцій вів переговори зі шведами, які воювали з Польщею і Московщиною, але сумна подія під Полтавою, коли в 1709 р. шведсько укра-



Різьба на пам'ятнику кн. І. Острожського.

їнські війська не втрималися проти московської переваги, — розбили також пляни Ф. Раковця. Після полтавської поразки володар Маковиці прийняв до себе де-які частини шведських військ, між котрими були, правдоподібно, українські відділи. Та в слідуєчому році Ф. Раковця спіткали великі поразки, так що мусів віддати цісарському генералові Д. Вірмонту цілу Пряшівщину.

Щойно з початком XVIII ст. Зборівським замком заволоділи різні мадьярські шляхтичі-графи Аспремонті, Ереді та ін. З цих мадьярських часів володіння Маковицею, походять найстрашніші відомости про панщину, коли з україн-

ського населення немилосердно стягали різні податки. Селянство мусіло відробляти цілу панщину, крім того кожний кріпак мусів доставляти до замку свої хліборобські і ремісничі вироби. І так селянин-хлібороб мав дати до замку 3 міри жита, 3 міри яря, по 10 курок, по 5 гусок, по 60 яєць, по 50 головок капусти. Крім того мусіли панові безплатно орати, сіяти, гноїти, жати, косити, збирати, звозити і т. д. після розказу урядника. Селяни-ремісники мали ще спеціальні обов'язки доставляти свої вироби до замку — дереняні, ковальські, токарські, гончарські і т. д. В народній пам'яті ця тяжка, каторжна праця залишала незатерті сліди. Доказом цього є прекрасні українські думи і пісні, які вяжуться з будовою Зборівського чи то „Білого Маковицького“ замку. Одну з таких пісень записав у середині ХІХ ст. наш вчений Я. Головацький (1814—1888) в селі Беловежі коло Зборова:

Коли муровали білу Маковицу,
Гонили на панське убогу вдовицу.
Єдну неділеньку гааду поховала,
Другу неділеньку сина породила.
В три дні по породі на панське єї гнали,
На панське єї гнали, покоя не дали.
На панське ся брала, горєнько плакала,
В слезах купаного сина повивала,
На єдної ручечці синочка тримала.
А з другов рученьков камєні давала.
Каміня давала, горєнько плакала,
Горєнько плакала, о́зера гляда́ла:

Плавуй же ти, сину, в глибоком озері,
Не зазнав ти отця, не зазнаш матері.
Утопить тя мати, не будеш її знати,
Будеш там в озері, як риба плівати.
Ти будеш в озері як риба плівати,
Я під Маковицов до смерти плакати.

Памятки будівництва.

Під цю пору руїни замку в деяких частинах збереглися досить добре. Найстарша частина замку на самому вершку гори складається з невеликої (площею) будови у формі підкови, що колись мала аж три поверхи. На полудневому сході від цієї підковчастої будови, підноситься висока чотирикутна вежа, яка могутніми мурами панує над всіма руїнами і цілою околицею. Ця вежа мав підпори так званого готичного стилю, тоді як інші деталі, наприклад лиштви вікон, походять з часів ренесансу (XVI ст.). Ця найстарша, збережена частина будови з вежею побудована, правдоподібно, в XV—XVI ст. Розбудовано замок в XVII—XVIII ст. за часів володіння замком родини Раковців, яка загалом вславилася у нас своєю будівничою діяльністю (Пряшів, Зборів, Мукачів). Найбільше було розбудовано замок в 1679 р. за доглядом архітекта Андрія Кунца.

В містечкові Зборові є чотири пам'ятки мону-

ментального будівництва: два костели, палата Раковців і жидівська синагога, які, за виключенням римо-католичеського костела, — всі поруйновані під час останньої російсько-австрійської війни 1914—1915 рр. Вперше заняли були російські війська містечко Зборів у днях 30.XI—11.XII. 1914 р. Удруге були під Зборовом від 25.III до 5.V 1915 р. При тому південна частина містечка була гарматним вогнем зрівняна з землею, а згадані будови зовсім розбиті.

Перший парохіяльний костел містечка Зборова був дерев'яний, в XVI столітті перенесений до села Довгої Луки, де він існував до 1787 року. Сучасний мурований костел був зложений в 1555 р., але посвячений щойно в 1655 р. Відбудовано костел було в 1662 р., коли замість дерев'яної вежі повстала мурована. В році 1690 тут відбувся синод греко-католичеської дієцезії. Будова костела перехідного стилю від готики (гостролукого стилю) до ренесансу (відродження класичности). В середині костела у двох бічних вітарах образи, за переказом, перенесені зі зборовського замку.

Від знаменитої палати з костелом Раковців тепер залишилися лише поніврі руїни. Палата була побудована в роках 1650—1664, відбудована в р. 1795, про що свідчить надпис над головною брамою палати з південного боку. Гарний вигляд мають стайні палати, побудовані в 1660 р. Францом Раковцем (надпис над дверима). Коло палати великий костел родини Раковців, побудований в 1640 р. у стилі ренесансу



Костел Раковця в Зборіві, 1640 р.

з де-якими бароковими додатками. Під час світової війни військо тут зробило стайню і пограбувало гробниці, врешті костел був розбитий гарматним вогнем. Була ще у Зборові євangelицька церква, тепер перебудована на дім лісничого уряду. З південно-західнього боку палати частинно зберіглися столітні і старші липи, теж значно пошкодженні під час війни 1914 року. Загалом тоді ціле містечко було зовсім зруйноване, а т. зв. Підградє зрівняне з землею.

Національний рух новітніх часів.

З історії новітніх часів треба пригадати, що народні рухи Пряшівщини найбільше помітні були саме на Маковиці з центром у Зборові. Почалися вони під час „Весни народів“ 1848 року, коли Маковиця вела провід у відродженні карпатських українців. Наскільки освітний рух тих часів виявляв поступ, свідчить те, що в 60-их роках ХІХ ст. на Маковиці було 70 „руських“ шкіл, а навіть в таких гірських глухих закутках як Вижня і Нижня Писана, Медвеже та ін. В 1871 р. єдиного посла від Підкарпаття до угорського сойму, що обороняв народні інтереси — А. Добрянського, вибрали саме із Зборівської округи, при чому він одержав 613 голосів, тоді як мадярський кандидат дістав лише 242 голоси (за часів жорстокої мадярської вла-

ди!). Оскільки українське населення брало живу участь у цих виборах, свідчать народні пісні, записані Я. Головацьким:

Добрянський рад видит
Худобу черняву,
Подьме браття, люде,
Под его заставу.

Тримаймесья люде,
Розуму нашого,
А вибереме собі
Пана Добрянського

Добрянський добрий пан
Допоможь му Боже
Бідний люд боронить
Як найліпше може.

Вибере го Маковиця
Наша ціла околиця
Жада себе Добрянського
Нехай Пан Бог, живи его!

В той час провідники словацького національного руху і словацька преса не тільки підтримували рух карпатських русинів-українців, але доручали українським провідникам боронити і словацькі інтереси, як це, наприклад, було з особою А. Добрянського, котрого словаки вважали більш гідним і бажаним кандидатом на

місце шкільного інспектора українських і словацьких шкіл, ніж кандидатів-словаків.

Дальший поступ народнього руху значно за-тримала москвофільська агітація, зовсім чужа і незрозуміла для місцевого українського селянства. Та ще й тепер різні москвофільські недобитки та москалі стараються затемнити нарід через православну церкву і „Общества Духновича“. Але марно! Нарід знає хто його батьки і де його земля. Народня свідомість зміцнюється і гартується.

Туристичні прогульки зі Зборова найдогідніші, розуміється, автобусом до Бардієва (9 км.) і бардієвських купелів через Довгу Луку, а також до Нижнього Свидника (28 км.) і Стропкова.

До Ниж. Свидника їдеться горбкатою дорогою, в окруженні гарних гір. По дорозі тут зустрічаємо цілий ряд інтересних памяток деревляного будівництва українського стилю: с. Ђдлінка — церква XVIII ст. з гарно різьбленим іконостасом, Ниж. Мирошів — одна з кращих памяток деревляного будівництва з різьбленим іконостасом 1737 р., Ниж. Орлик — церква з гарною високою вежею та інтересною брамою.

З Ниж. Свидника одна з кращих тур може бути на північ — битою дорогою до Ладомирової, Гуньковець і Виж. Комарина (на галицькому кордоні, від Н. Свидника 19 км.). Ладомирова — одна з найстаріших осель, колись заселена дрібною українською шляхтою. Зберіглася тут гарна старовинна греко-католическа церква з високою дзі-

ницею, 1742 р. Крім того є тут православний монастир з церквою в московському стилі, зложений московськими емігрантами після світової війни. За Ладомировою в Гуньківцях (7 км.) — деревл. церква XVIII ст., ще далі в Ниж. Комарнику (4 км.) — нова трехбанна церква побудована в 1938 р. за проектом автора цих рядків.

В цій околиці збереглися ще інші, одні з найстарших деревл. церкви: Крайня Бистра з XVIII ст., Корейовці з 1764 р., Бодружоль з 1658 р., Крайня Чорна і Кружльова з XVII ст. та ін. Всі ці старовинні будови свідчать про високий рівень і самобутність давньої народньої культури, що не піддавалася чужим впливам, а творила свої оригінальні цінності власними силами.

Ілюстрації перед текстом: ст. 1. — Герб кн. Острожських з XVI ст.; ст. 5 заставка перед текстом — прикраса з Учит. Євангелія перших рр. XVII ст. з с. Кружльової, писана українською народньою мовою.

Видавництво Юрія Тищенка

станить метою дати найкращу книгу за найдешевшу ціну.

За останній час видано такі новинки:

I. З серії для молоді: к.

Евальд К. — Бук і дощовик оповід.	4.—
Родичі	4.—
Буковий горб	4.—

II. З серії „Пізнай свій край“:

Проф. Січинський В. — Бардіїв, з бо- гатьма ілюстраціями	5.—
Зборів, з ілюстраціями	5.—
Пряшів, з бог. ілюстраціями	5.—

III. Ріжні:

Баланчук М. — За краще завтра, п'єса на 3 дії (премірована)	10.—
Колос Ів. — „Молоді мої дні“, поезії (кни- га дістала Франкову премію)	5.—
Велигорський М. — Наші лічнічі ро- стини, практичний пора- дник з багатьма баревними таблицями	15.—
Карпатська Україна — серія роскіш- них листівок - фотографій, складена з 10 карток	5.—

В цьомуж видавництві можна набувати всі укра-
їнські тутешні і закордонні видання. Тимчасова
адреса видавництва: **J. Tyščenko. Horní Čer-
nošice u Prahy. Hotel Monopol
(Protektorat).**



П І З Н А Й
С В І Й
К Р А Й

БАРДІЇВ
ЗБОРІВ
ПРЯШІВ
УЖГОРОД
МУКАЧІВ
ХУСТ
ЯСІННЯ



ВИДАВНИЦТВО



ЮРІЯ ТИЩЕНКА

„ПІЗНАЙ СВІЙ КРАЙ“

Монографічно спрацьовані кравзнавчі провідники
Др. ВОЛОДИМИРА СІЧИНСЬКОГО
про окремі міста та інші важливі поселення:

1. БАРДІІВ
2. ЗБОРІВ
3. ПРЯШІВ

Друкується:

4. УЖГОРОД
5. МУКАЧІВ
6. ХУСТ
7. ЯСІННЯ

Провідники містять короткі але всесторонні відомости про пологу місцевости, комунікаційні сполучення, історію населення, історичні та ін. мистецькі пам'ятки, культурні, національні та господарські відносини й головніші туристичні маршрути близьких околиць.

*Бібліофільське оформлення. Мистецькі ілюстрації.
Першорядне технічне виконання.*

Книжки можна набути в кожній крингарні.